

Maria PLATON

MIHAI EMINESCU ȘI PROBLEMA SPECIFICULUI NAȚIONAL ÎN LITERATURĂ ȘI ARTĂ

Interesul demersului nostru analitic ține și de profundele rezonanțe estetice, adică de calitatea excepțională a artei sale, dar și de legăturile lui multiple de *realitățile naționale*. Nimic din ceea ce alcătuiește viața noastră – viața *personală* și *publică* – n-a rămas străin universului gândirii scrisului său. Problemele acestei vieți le-a cuprins în poezia sa, dar și în *publicistica*, în *jurnalistica* sa social-politică – acest sector rămas, încă, pe nedrept, într-un con de umbră al valorificării. Este și *motivul* care ne-a îndemnat să înfățișăm această *componentă* a universului ideologico-artistic eminescian, din care am selectat *ce găndește* Eminescu în foarte importanta și mereu actuala problemă a *specificului* național, a auto-cunoașterii și autodefinirii *sinelui* național, a ceea ce suntem noi ca structură organică, internă și ca spiritualitate, ca sumă a unor caracteristici particulare ce sunt numai *ale noastre*, adică *diferența* noastră *specifică* față de alte popoare și alte culturi.

Părerile lui Eminescu despre problema *specificului național* – așa de oportună astăzi – în manifesta și nu rareori agresiva idee a *globalizării* – și felul cum acesta se relevază, cu justificată precădere în literatură și artă, sunt o parte din structura *organică* a unei *viziuni* integrale despre structurile mentale, social-politice și artistice, o fărîmă din acea solidaritate semnificativă care le dă înțeles din înțelesul totului. Așa se explică mulțimea construcțiilor teoretice – elastice și logice în aceeași măsură, gradul înalt de generalitate al observațiilor, justetea și actualitatea lor.

Toate – fără excepție – vin în sensul *epocii* noastre, depășind, prin perspectiva lor cuprinzătoare, matricea limitativă a veacului poetului. Pentru că, o calitate a adîncimilor, și o rară capacitate de sintetizare se ridică din aceste opinii, întemeiate pe *cunoaștere* temeinică, pe *intuiție* superioară și *comunicare* cu un neîntrecut *dar* al *expresiei*.

Sunt, aceste opinii, încă o *mărturie* a modului hiperionic de a fi al lui Eminescu, rezultat al impresionantei sale facultăți de a înțelege și produs al vibrantei sale sensibilități.

Ce este, așadar, pentru Eminescu, acea „*etern laolaltă și împreună*”, cum, cu frumusețea expresiei de artă, numește el *specificul național*, în hotărîrea de a ajunge, printr-un proces de disociere și esențializare, la o statuare teoretică a *conceptului* și la o analiză a manifestărilor lui în

literatură și artă.

Nu este, o aflăm din articolele publicate în „Curierul de Iași”, „Federațiunea”, „Timpul”, din notele rămase în manuscrisele sale, în paginile *prozei* sale literare, în chiar poezia sa, nici pură transmisie ereditară, nici, imprimare pasivă a spațiului geografic, nici penetrație de elemente străine. El – *specificul național* – răsare din „elemente statornice”, din natura pămîntului de sub picioare, a cerului de deasupra, din statornicele datini și gândiri ale *rasei naționale*”. Fără să ocolească termenul de „geniu național”, poetul reține în definiția conceptului, depășind marginile curentului spiritualist al secolului al XIX-lea, care vorbea numai de „*duh național*”, de „*geniul și spiritul popoarelor*”, nu doar însușirile deosebitoare *sufletești* ale structurii intime a poporului, ci și factorii de ordin *material* („natura pămîntului de sub picioare și a cerului de deasupra”) determinanți ai acestei structuri. Mai mult, *specificul național*, considerat în substanța sa interioară, formale, este văzut drept o realitate psiho-sociologică, istoric condiționată și nu o fatalitate metafizică, un produs al unui mister transcendent. „Acestea, spune Eminescu, referindu-se la însușirile definitorii ale fizionomiei morale a poporului său, nu sunt *invențiuni a priori* și, nici primite de-a gata de la străini”. Caracterul național este produsul istoric al unei colectivități umane, al condițiilor ei specifice de desfășurare. Din „rădăcinile-i proprii”, în „*adîncime proprii*” insistă poetul, răsare și „civilizația *adevărată*” a acelei colectivități, nu din „măimățarea obiiceiurilor străine, limbilor străine, instituțiilor străine”, ci „suma de note caracteristice, comune unei totalități de oameni”, singurele care dau, în „conștiința fiecărui individ, simțămîntul subiectiv al națiunii, simțămîntul solidarității naționale”. Eminescu nu amănunțește aceste trăsături caracteristice *fundamentale* (cum le numește el) Le aflăm însă din propria-i operă artistică, unde, nuanțele de timp și spațiu, aceste particularisme, și-au pus adînc pecetea pe laturile intime ale creației sale, unde a pus în valoare ființa națională a poporului său, intrat, neabătut, în relație cu umanitatea. Iar, de aici, de sus, ne învață, mereu, că nimeni nu se ridică la *umanitate* decît bine prins în *pămîntul său natal*.

Mai adăugăm că, în concepția poetului caracterul național nu este nici imuabil, nici egal cu sine însuși. El se

modifică în funcție de viața poporului, a unui popor cu „simț istoric”, „simțul de dezvoltare continuativă și organică”. *Tradițiile*, gîndește Eminescu, sunt în existența socială, ca și în cultură, expresia *experienței istorice*. Ignorîndu-le, ar însemna să ignori condițiile reale, concrete, ale evoluției, să rupi „în lanțul continuității istorice *inele*”, să nesocotești, cu alte cuvinte, unul din elementele dinamice ale progresului. Definită în virtuțile de forță socială, ideologică și estetică, *tradiția* beneficiază în gîndirea eminesciană de o dezbateră largă, purtată la un nivel matur, iar în scrisu-i artistic de o pilduitoare valorificare critică, fără ca interpretările sale să apară silnice, abuzive, dictate de sentimentalism și de o imaginație neîngrădită de nici un criteriu. Figură anacronică de *paseist*, cu un agresiv program ideologic, poetul nu a făcut însă, pentru că, în întregul operei sale nu există o antinomie fundamentală între trecut și prezent. Timpul *trecutului* mitizat (fără anularea perspectivei realiste și idealizare exagerată) se constituie la acest mare *romantic*, ca un ideal cu funcție compensatorie, iar acest ideal este, cu atît mai intens întretinut, cu cît realitatea *prezentului* i-a fost – și i-a rămas – pînă la capătul vieții, potrivnică.

Care sunt reliefulurile spirituale care compun forma internă a psihologiei și culturii și devin fundamente ale *construcției intime* a poporului român. Rezumativ, le vom descoperi, strălucit exprimate, mai întîi, în *limbă*. „Limba este națiunea”, spuse, la vremea sa, pașoptistul Al. Russo. Eminescu nu gîndește altfel. Limba „definește națiunea”, scrie el, ea este „măsurariul civilizațiunii poporului și dovada maturității culturii lui”, limba „întărește națiunea”, prin „natura ei, continuă avizatul comentator, se edifică spiritualitatea noastră națională”. De aici, de la acest adevăr, au pornit mulțimea observațiilor lui cumpănite despre *limbă*, efortul lui neistovit pentru păstrarea și împodobirea „frumoasei și sporniceii limbi a celor din vechime”, indignarea sa spumegătoare împotriva „păsăreștii corupte” a timpului său, înflorirea înaltă a virtuților limbii în propria-i operă, lecție inepuizabilă pentru tot ce înseamnă întrebuintarea individuală și artistică a ei.

Creația populară, „băutura de aur, limpede, înmiresmată a cîntecului popular”, cum cu știuta-i putere de plasticizare o numește, este, apoi, în concepția eminesciană, *depozitarul* caracterului național și o formă ideală de manifestare a *specificului național*. Mai este acest document istoric, uman și artistic și o sursă inepuizabilă de îmbogățire și primenire a literaturii culte – scrise – și o măsură a valorii ei *clasice*, cum, tot prin propria-i creație literară, convingător ne-a demonstrat-o.

Literatura scrisă este, în sfîrșit, o oglindă credincioasă a felului românesc de a fi. Ea adună constantele specificității naționale, dîndu-le o întrupare artistică, un *stil*. Nu orice fel de literatură, se înțelege, numai cea *românească*, adică, precizează poetul, cea întemeiată pe „graiul viu al poporului nostru propriu, pe tradițiile, obiceiurile și istoria lui, pe *geniul* lui”, pentru că, adaugă el, categoric, „tot ce se produce în afara *geniului* într-adevăr *național* nu va avea valoare și trăinicie, nici pentru noi, nici pentru

străinătate”. „Icoană vie” a specificului național, literatura scrisă este un neîntrecut instrument de *cunoaștere*, dar și unul de *influențare* activă, pentru că, scrie Eminescu, ea „formează *focarul* spiritului național unde converg toate razele din toate direcțiunile vieții spirituale”, ea „arată” nivelul vieții publice spirituale. Cum există o strînsă legătură între *calitatea* artei și gradul de specific național, pe care aceasta îl prezintă, scriitorii care își „încuscresc”, talentul individual cu geniul poporului, devin și scriitori *reprezentativi*, precum au fost, numește poetul, Anton Pann, C. Negruzzi, V. Alecsandri, Al. Odobescu, unii din ei deveniți, pentru acest motiv, *intraductibili*, treapta de sus a valorilor, pe care îl înalță pe neprețuitul său prieten, Ion Creangă.

Dar, forma națională a literaturii nu justifică *nerealizarea* artistică. A fi național, nu înseamnă a avea și *talent*. „Ce-i urît, spune cugetătorul, nu devine *frumos* prin aceea că-i *național*”. În prezența *etnicului*, niciodată abuziv la el, *criteriul artistic* își păstrează nealterată valoarea. Originalitatea națională și valoarea artistică alcătuiesc condiția *universalității* ei și îi asigură literaturii funcția *instructivă* și puterea de a-și exercita rolul *social*, educativ, producînd o conștiință publică, o solidaritate etnică. „Numai literatura *națională* conchide, categoric, Eminescu, are rațiunea de a fi, numai ea naște în inimile indivizilor întărirea și intensitatea aceluia simțămînt *subiectiv*, care-i face ca toți să se numere membrii aceluiași corp”.

Toate aceste adevăruri, semănate în paginile scrisului eminescian, se adună într-o frază sintetizatoare, memorabilă prin profunditatea și frumusețea rostirii ei: „acest etern laolaltă și împreună și icoana lui estetică ne face ca să reținem și mai mult *laolaltă și împreună*”!

Iată de ce, încheind, considerăm că nici un cuvînt de laudă nu ni se pare exagerat în aprecierea a ceea ce poetul a gîndit în importanta și mereu actuala problemă națională în cultură și artă. Contribuția lui se măsoară nu numai pe scara valorii dobîndită la vremea apariției ei, ci și prin judecata valorică absolută, care consideră această contribuție în perspectiva întregii dezvoltări a teoriei și istoriei literare românești. Pentru acest motiv, în orizontul culturii, în contextul investigațiilor științifice, ideile lui Eminescu în această problemă fundamentală, se cuvin a fi receptate și înțelese, în primul rînd, ca deschizătoare de drumuri, ca expresie a faptei înnoitoare. Pe urmele lui, pe calea tăiată de mintea sa cuprinzătoare, s-a ivit, mai tîrziu, lucrarea în acest domeniu, a lui Ibrăileanu, Iorga, Ralea, Vianu, Călinescu.

Efortul românesc de gîndire teoretică se desfășoară, așadar, în lumea lărgită pentru noi de M. Eminescu. Recunoscînd acest adevăr, înțelegem, și mai bine, cît am cîștigat din înflorirea înaltă spirituală a gîndirilor lui și cît am pierdut prin mistuirea din urmă, nedrept de timpurie, a luminii înțelepciunii și simțirii lui nepereche.